

Teresa van Ávila

Weg van volmaaktheid

Kleinere werken

CARMELITANA

Copyright: Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

Oorspronkelijke titel: *Camino de perfección-Conceptos del amor de Dios-Exclamaciones del alma a Dios-Poesias-Vejamen-Respuesta a un Desafío-Apuntos, Pensamientos, Memoriales* (in: Teresa de Jesús, *Obras Completas*, Monte Carmelo, Burgos, 2006)

Vertaling: Carlos Noyen

Inleidingen en voetnoten: Elisabeth Peeters en Ulrich Dobhan (*Weg von Vollkommenheit, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2003 en Gedanken zum Hohenlied, Gedichte und kleinere Schriften, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2004*)

Kaft: Anoniem schilderij 18de eeuw (La Encarnación, Ávila)

I.S.B.N.: 978-90-76671-91-8

D/2014/0770/01

NUR: 707

Druk en bindwerk: New Goff

Vormgeving: Studiostraid, Brugge

INHOUD

WEG VAN VOLMAAKTHEID	5
MEDITATIES OVER HET <i>HOONGLIED</i>	259
GEDICHTEN	337
VERZUCHTINGEN VAN DE ZIEL TOT GOD	403
ZOEK JEZELF IN MIJ (VEJAMEN)	441
ANTWOORD OP EEN UITDAGING	449
RAADGEVINGEN-LOSSE FRAGMENTEN	459
AANHANGSEL: VERKLARENDE WOORDENLIJST	468

Weg van volmaaktheid

Inhoud

INLEIDING	12
1. Ontstaansgeschiedenis	14
2. Het hoofdthema van <i>Weg van volmaaktheid</i> : Het innerlijke bidden	22
3. Opbouw en literair genre	38
4. Teresa als pedagoge	45
WEG VAN VOLMAAKTHEID (tekst)	50
Proloog	51
Hoofdstuk 1 De reden die mij ertoe aanzette een zo strenge levenswijze voor dit klooster vast te stellen.	54
Hoofdstuk 2 Over de manier waarop wij onbezorgd kunnen zijn omtrent materiële noden. Over de weldaden van de armoede.	58
Hoofdstuk 3 Vervolg van hoofdstuk 1. De zusters worden aangespoord God zonder ophouden om begunstiging te smeken voor hen die zich voor de kerk inzetten. Het eindigt met een uitroep.	64
Hoofdstuk 4 Over het onderhouden van de Regel. Over drie belangrijke punten voor het geestelijk leven. Over de naastenliefde die het eerste is. Over het nadeel dat bijzondere vriendschappen berokkenen.	70
Hoofdstuk 5 Hierin wordt nog gesproken over de biechtvaders. Over het belang dat zij onderlegd zijn.	78
Hoofdstuk 6 Hierin kom ik terug op de volmaakte liefde.	82

Hoofdstuk 7	86
Vervolg van hetzelfde onderwerp: de geestelijke liefde. Enkele raadgevingen om ze te verwerven.	
Hoofdstuk 8	93
Over de weldaden van de onthechting aan al het geschapene, innerlijk en uiterlijk.	
Hoofdstuk 9	96
Over het grote voordeel dat zij die de wereld verlieten, vinden door de omgang met hun bloedverwanten te vermijden. Hoe zij echte vrienden vinden.	
Hoofdstuk 10	99
Hierin wordt ons getoond hoe het niet volstaat onthecht te zijn aan onze familie, indien wij ons niet onthechten aan onszelf. Hoe deze deugd samengaat met de nederigheid.	
Hoofdstuk 11	103
Gaat verder over de versterving, met name die waarin we ons moeten oefenen tijdens ziekten.	
Hoofdstuk 12	106
Wie God werkelijk bemint, moet weinig aandacht schenken aan zijn leven en zijn eer.	
Hoofdstuk 13	111
Vervolg van het voorgaande hoofdstuk over de versterving. Hoe wij ons ver moeten houden van alle eerezucht en alle wereldse beweegredenen om tot de ware wijsheid te komen.	
Hoofdstuk 14	115
Het belang een zuster niet toe te laten tot de professie als haar geestesgesteldheid niet overeenstemt met wat er gezegd werd.	
Hoofdstuk 15	117
Van hoe groot nut het is zich niet te rechtvaardigen, zelfs bij veroordeling zonder reden.	
Hoofdstuk 16	121
Over het verschil in volmaaktheid dat moet bestaan tussen het leven van de contemplatieven en de levenswijze van hen die genoeg nemen met het overwegend gebed alleen. Hoe en om welke reden het gebeurt dat God een verstrooide ziel tot de volmaakte beschouwing verheft. Dit hoofdstuk en het volgende zijn van groot belang.	

Hoofdstuk 17	128
Hoe het komt dat niet alle zielen tot de beschouwing geroepen zijn en hoe sommigen deze pas laat bereiken. De echt nederige mens moet vol vreugde de weg volgen waarop de Heer hem leidt.	
Hoofdstuk 18	133
Vervolg van hetzelfde onderwerp. Hoe het leed van de contemplatieven dat van de actieven overtreft. Dit is zeer troostend voor deze laatsten.	
Hoofdstuk 19	138
Dit hoofdstuk begint te handelen over het gebed. Het bevat raadgevingen voor de zielen die niet met het verstand kunnen redeneren.	
Hoofdstuk 20	148
Welke wegen je ook gaat, op de weg van het gebed zal het je nooit aan troost ontbreken. Het wordt de zusters aangeraden dit altijd tot onderwerp van hun gesprek te maken.	
Hoofdstuk 21	152
Hoe belangrijk het is zich met vastbeslotenheid op het gebed toe te leggen, geen acht te slaan op de moeilijkheden die de duivel ons in de weg legt.	
Hoofdstuk 22	158
Waarin zij verklaart wat inwendig gebed is.	
Hoofdstuk 23	163
Hoe belangrijk het is op de weg van het gebed niet op je stappen terug te keren; opnieuw spreekt zij erover hoeveel eraan gelegen is vastbesloten te zijn.	
Hoofdstuk 24	166
Het handelt erover hoe we het mondgebed volmaakt kunnen verrichten en hoe het inwendig gebed daarmee samengaat.	
Hoofdstuk 25	170
Wat de ziel wint door volmaakt het mondgebed te verrichten. Hoe het gebeurt dat God haar daaruit tot bovennatuurlijke toestanden verheft.	
Hoofdstuk 26	172
Over de manier en de middelen om het denkvermogen tot inkeer te brengen. Dit hoofdstuk is zeer belangrijk voor mensen die hun eerste stappen zetten op de weg van het gebed.	

Hoofdstuk 27	177
Over de grote liefde die de Heer ons betoond heeft in de eerste woorden van het “Onzevader”.	
Hoe belangrijk het is, voor wie waarlijk Gods kinderen willen zijn, geen aandacht te schenken aan hun afkomst.	
Hoofdstuk 28	181
Het verklaart wat het gebed van ingekeerdheid is.	
Over enkele middelen om de gewoonte ertoe te verwerven.	
Hoofdstuk 29	188
Vervolgt over de te gebruiken middelen om het gebed van ingekeerdheid te verwerven.	
Hoe we ons weinig zorgen moeten maken, of we al dan niet in de gunst van de oversten staan.	
Hoofdstuk 30	192
Over het belang, te begrijpen wat men vraagt in het gebed.	
Over de woorden van het Onzevader: “Geheilgd zij uw Naam, uw Rijk kome”, toegepast op het gebed van rust, waarvan de uitleg hier begint.	
Hoofdstuk 31	196
Vervolg van hetzelfde onderwerp. Het gebed van rust. Enkele raadgevingen aan hen die deze gunst ontvangen. Een hoofdstuk dat zeer belangrijk is.	
Hoofdstuk 32	204
Over de woorden van het Onzevader: “Uw wil geschiede op aarde als in de hemel”.	
Hoe verdienstelijk het is deze woorden uit te spreken met grote vastbeslotenheid.	
Over de beloning die de Heer ons hiervoor verleent.	
Hoofdstuk 33	211
Hoe nodig het voor ons is, van de Heer te ontvangen, wat we Hem vragen door de woorden van het Onzevader: “Geef ons heden ons dagelijks brood”.	
Hoofdstuk 34	215
Vervolg van hetzelfde onderwerp.	
Het is heel goed voor de ogenblikken die volgen op het ontvangen van het Allerheiligste.	
Hoofdstuk 35	222
Dit onderwerp eindigt met een exclamatie tot de eeuwige Vader.	
Hoofdstuk 36	225
Over de woorden van het Onzevader: “Dimitte nobis debita nostra”.	

Hoofdstuk 37	232
Hoe uitstekend het Onzevader is.	
Hoe wij er veelvuldig troost in kunnen vinden.	
Hoofdstuk 38	235
Hoe groot onze behoefte is de eeuwige Vader te smeken dat Hij ons geeft wat we Hem vragen door de woorden: “Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo”.	
Verklaring van enkele bekoringen. Dit verdient aandacht.	
Hoofdstuk 39	240
Vervolg van hetzelfde onderwerp.	
Verscheidene raadgevingen aangaande enkele bekoringen.	
Twee hulpmiddelen om ervan bevrijd te worden.	
Hoofdstuk 40	244
Het zegt ons hoe wij, indien we steeds trachten in de liefde en de vreze Gods te leven, veilig zullen zijn ondanks alle bekoringen.	
Hoofdstuk 41	249
Over de vreze Gods.	
Over het middel om ons voor dagelijkse zonden te behoeden.	
Hoofdstuk 42	254
Over de laatste woorden van het Onzevader: “Sed libera nos a malo. Amen”, “Maar verlos ons van het kwade. Amen.”	

INLEIDING

“Wat komt er allemaal voor de geest zodra men over deze weg begint te spreken! Kon ik maar met veel handen schrijven om bij het behandelen van een aantal dingen niet de andere te vergeten” (WE 34,4)¹. *Deze weg*: daarmee is de weg van het innerlijk bidden bedoeld, waarover Teresa niet voor de eerste keer schrijft. Reeds in haar eerste werk, *Het boek van mijn leven*, had zij verteld hoe de weg van het gebed haar leven² is. Bidden is voor haar *leven in relatie*, vriendschap met de mens geworden God (L 8,5)³. Deze visie van haar leven en haar persoon – voor haar dé zin van het leven – liet haar in het grote klooster van de Menswording in Ávila (waar een heel andere visie op het geestelijk leven voorrang had) niet in vrede met zichzelf leven, maar naar een uitweg zoeken. Zij had ingezien dat zij voor zichzelf een andere omgeving nodig had; de redenen daarvoor lagen deels bij haar, maar ook in haar omgeving: “Het uitgaan (uit het klooster) deed volgens mij veel kwaad; zelf deed ik het ook en meer dan de anderen. De oversten konden immers moeilijk neen zeggen tegen sommige mensen die me graag bij zich hadden. Mijn oversten werden erom lastig gevallen en zonden mij erheen” (L 32,9). Daarin ligt één van de hoofdredenen waarom zij in augustus 1562 een eigen kleine gemeenschap in Ávila stichtte: het Sint-Jozefsklooster (San José)⁴. Er komen nog andere motieven bij die eerder van ondergeschikt belang zijn geweest. Zo is het vanuit haar autobiografie gewoonweg vanzelfsprekend dat dit *leven in relatie* – m.a.w. het inwendig bidden – het hoofdthema en de hoofdinhoud van haar leven in San José moest worden.

Binnen de religieuze context van die tijd was dat niet zo vanzelfsprekend omdat het geestelijk leven in de kloosters verregaand van buiten af gedictieerd en gevormd werd, doordat de zusters aangewezen waren op giften van weldoeners. Deze gaven aan de zusters samen met de giften ook hun intenties mee en eisten soms een gedetailleerd gebedsprogramma zodat het geestelijk leven in het klooster dikwijls volledig van zijn doel afgeleid werd. Een verre echo van die situatie schijnen de volgende woorden van Teresa te zijn: “Alhoewel het mij bedroeft lach ik omwille van de dingen, waarmee men naar ons toe komt en ons opdraagt om God nog wel voor zaken en geldprocessen te bidden voor die mensen, die ik zou toewensen God te smeken dat alles met de voeten te treden. Ze hebben zeker goede bedoe-

1 WE betekent: Weg van volmaaktheid, *manuscript Escorial*; WV: Weg van volmaaktheid, *manuscript Valladolid*. WE 34,4 luidt als volgt in WV 20,6: “Wat komt er allemaal voor de geest zodra men over deze weg begint te spreken! Zelfs bij iemand als ik die hem zo slecht volgde!”

2 Zie *Het boek van mijn leven*, Gent, 2009, blz. 24-26 (inleiding).

3 L betekent: Het boek van mijn leven.

4 Zie daarover L 32 en volgende.

inleiding

lingen en, om de waarheid te zeggen, ik beveel hen bij God aan, maar ik ben ervan overtuigd dat Hij mij nooit verhoort” (WE 1,5).

Maar Teresa hield stand tegen deze religieuze en maatschappelijke druk, en bestempelde het gratuïte innerlijk bidden voor haar en haar zusters als de *zin van het leven*. Deze manier van bidden kreeg daardoor onvermijdelijk een maatschappijkritisch aspect. In *Weg van volmaaktheid* komt dat duidelijk tot zijn recht. Men moet met deze existentiële achtergrond rekening houden bij het lezen van het tweede werk van deze grote mystica, waarin zij het levensprogramma van haar hervormd klooster en daarmee ook haar spiritueel levensprogramma voorstelt

1. Ontstaansgeschiedenis

Hoe is *Weg van volmaaktheid* tot stand gekomen?

1.1. Mondeling onderricht

.....

De eerste stap vormt wel het mondeling onderricht voor de zusters van het hervormde klooster San José in Ávila; Teresa had het in augustus 1562 gesticht tegen massale tegenstand van burgerlijke en kerkelijke gezagdragers in. Na de uiterlijke stichting en het bedaren van de gemoederen in de stad, was nu de innerlijke opbouw van de gemeenschap belangrijk, en de stichteres had een heldere voorstelling van haar ideaal. Het kwam er nu voor Teresa op aan het voor die tijd ongewone programma van de hervorming dat niet, zoals de meeste kloosterhervormingen van toen, de nadruk legde op ascese en uiterlijke strenge boete maar helemaal op het innerlijk bidden begrepen als vriendschap met God, aan de eerste zusters van San José uit te leggen. Veel toespraken en onderrichtingen gingen dus aan de schriftelijke neerslag van dit levensprogramma in *Weg van volmaaktheid* vooraf. In de loop van haar werk zinspeelt Teresa daarop: “Ik zeg het je altijd weer en nu schrijf ik het ook op” (WE 19,1; WV 13,1). Of ook nog: “Alhoewel ik u dat dikwijls onderricht en u het door Gods goedheid ook doet” (WE 22,1). Julián de Ávila die jarenlang de vertrouweling van Teresa was, vanaf 1563 de aalmoezenier van de jonge kloosterstichting was en van wie een zus één van de eerste vier kandidaten aldaar was¹, bevestigt dit: “Zodra zij (Teresa) met haar zusters ingesloten was en zag dat de storm die opgestoken was met de bedoeling het klooster weer te ontbinden, gaan liggen was, sprak zij de zusters aan en maakte zij hen duidelijk wat haar bedoeling was bij de stichting van dit klooster, opdat zij dezelfde intentie zouden hebben en heel zorgvuldig ernaar zouden streven vanwege de Heer hulp te verkrijgen voor de vele zielen en de vele koninkrijken die door de ketterijen verloren gingen. Daarbij zei zij het volgende: dochters, ik wil u zeggen wat het hoofddoel is waarvoor de Heer ons in dit huis heeft samengebracht!”². Bijna woordelijk op dezelfde manier drukt Teresa zich uit in het begin van de *Weg* (WE en WV 3,1).

¹ Zie daarover L 36,5. *María de Ávila is de zus van Juan*.

² *Vida de Santa Teresa de Jesús, Madrid 1881, II, hoofdst. 8,229*.

1.2. De eerste schriftelijke neerslag (manuscript van El Escorial)

Hoe kwam Teresa ertoe haar gedachten op schrift te stellen? In het voorwoord van haar werk geeft zij als onmiddellijke motivatie aan: “Wetend dat ik van pater Domingo Bañez uit de Orde van de glorierijke Dominicus, thans mijn biechtvader, de toelating kreeg enkele dingen over het innerlijk gebed te schrijven waarbij ik, naar het schijnt, iets treffends zou kunnen zeggen omdat ik met veel geestelijke en heilige mensen gesproken heb, hebben de zusters van dit klooster San José bij mij er erg op aangedrongen het te doen, omdat ze zoveel liefde voor mij hebben” (WE Prol.1). De diplomatieke manier van formuleren zegt iets over de moeilijke omstandigheden waarin Teresa als vrouw leefde en werkte. Om de ware betekenis te vatten van wat zij wil zeggen, moet men daarom de geschiedkundige omgeving kennen en tussen de regels kunnen lezen.

In de eerste plaats is er de uitdrukkelijke verwijzing naar de toestemming van de biechtvader als vertegenwoordiger van de kerk. Was het in de toenmalige culturele en religieuze context reeds ongehoord dat een vrouw zich tot lerares opwerkte, het schrijven van boeken gold al helemaal als grensoverschrijdend; op de koop toe ging het nog over geestelijke onderwerpen in de volkstaal, en dat pas enkele jaren nadat nagenoeg alle geestelijke werken die in de volkstaal waren geschreven, door de beruchte Index van Fernando de Valdes (1559) verboden waren. Zonder officiële kerkelijke toelating was dat gewoonweg ondenkbaar. In een schriftelijke rechtvaardiging voor de inquisitie, die Teresa in 1576 (volgens de gewoonte van die tijd in de derde persoon) opstelde, beroept zij zich zelfs op een directe kerkelijke opdracht: “Alle geleerden die dit verslag (namelijk *Het boek van mijn leven*) zagen – het waren haar biechtvaders – zeiden dat het, in verband met het geestelijk leven, zeer nuttige wenken bevatte. Ze vroegen haar het over te schrijven en, daar ze priorin was, een ander boekje met raadgevingen voor haar dochters te maken.”³ Op dezelfde grond verdedigt Teresa haar bekwaamheid als schrijfster: ze kan enkel maar iets treffends zeggen: “omdat ik met veel geestelijke en nogal heilige personen van gedachten heb gewisseld”. Die voortdurende bedekte allusies op haar ervaring, die zij nadien in haar werk invoegt⁴, spreken een andere taal: in werkelijkheid is zij zich zeer bewust van haar ervaringsbekwaamheid en ze brengt die steeds weer op de gepaste ogenblikken te berde. Maar in de gegeven omstandigheden zou het niet wijs geweest zijn om van meet af aan zich op een dergelijke aanspraak te beroepen.

3 *Gewetensbrief 58,6 (Zie Teresa van Ávila, Innerlijke burcht en Gewetensbrieven, Carmelitana, Gent, 2007, blz. 332).*

4 *Zie bv. WE 2,3,6; 11,4; 13,3; 23,2; 39,4; 66,5; WV 2,3,6; 9,3; 15,7; 23,4.*

Verder is er dan de verwijzing naar het aandringen door de zusters van het hervormde klooster San José. Dat is zeker niet enkel retorisch bedoeld. In feite hebben wij *Weg van volmaaktheid* te danken aan de eerste zusters van San José, die ernaar verlangden om het mondeling onderricht van de stichteres ook op schrift te hebben. Zij wisten bovendien af van het bestaan van Teresa's autobiografie, waarvan de lectuur hen echter eerst verboden was⁵. Dat de zusters er onder deze omstandigheden bij Teresa op aandrongen hen een vervangtekst te bezorgen, lijkt alleen maar vanzelfsprekend. De proloog van de *Weg* besluit ze aldus: "Weinige dagen geleden heb ik een bepaald bericht over mijn leven geschreven. Aangezien het zou kunnen dat mijn biechtvader niet wil dat jullie het lezen, ga ik hier enkele dingen over het gebed zeggen die overeenkomen met wat ik dáár zei, en enkele andere die mij noodzakelijk zullen lijken" (WE Prol. 4; zie ook WV Prol. 4).

Wat het voorwoord niet zo duidelijk zegt, maar waarvan wij met grote waarschijnlijkheid mogen uitgaan, is tenslotte: die wens van haar zusters moet Teresa goed van pas zijn gekomen. Wat zij in het begin van de *Weg* schrijft is dan eerder ironisch bedoeld: "Deze liefde (voor de medezusters), gevoegd bij mijn ouderdom en de ondervinding die ik in enkele kloosters opdeed, kan zeker helpen om veel kleine details beter te zien, waar geleerden niet veel van maken, in beslag genomen als ze zijn door belangrijke bezigheden en omdat zij sterke mannen zijn. Deze details schijnen niemandal, maar aan zwakke wezens als wij vrouwen, kan alles schaden" (WV Prol. 3). Die zelfkleining als vrouw, die in deze tekst algemeen alle vrouwen treft, moeten we als *captatio benevolentiae* verstaan, zelfs als een bewuste strategie om in een omgeving die van vrouwen onderworpenheid verwachtte, door voorgewende deemoed de mannelijke censoren welwillend te stemmen.

Datum van ontstaan en eigen genre

Alhoewel één van de eerste kopieerders van de eerste redactie, de novice Isabel de Jesús uit Salamanca, aangeeft dat zij haar reeds in het jaar 1562 overgeschreven had, gaan vandaag de experts ervan uit dat Teresa die tekst heel waarschijnlijk pas in het begin van 1566 opstelde. Wij weten immers dat Teresa de *Weg* pas schreef, nadat zij de volledige redactie van *Het boek van mijn leven* had voltooid, hetgeen niet vóór het einde van 1565 het geval was. Bovendien moeten we ervan uitgaan dat Domingo Báñez, over wie in het voorwoord wordt gezegd dat hij "thans mijn biechtvader is" (prol 1), die taak pas in het begin van 1564 overnam. Tenslotte gaat

5 *De dominicaan P. Domingo Báñez, aangesteld als officiële censor van Het boek van mijn leven, zal in 1575 een positief verslag geven aan de inquisitie van Toledo, maar toch vragen de lectuur ervan te beperken tot "geleerde en met christelijke ervaring en onderscheidingsvermogen begaafde mannen". Pas na de dood van Teresa konden haar zusters haar levensverhaal lezen.*

de *Weg* duidelijk uit van een gemeenschap met dertien zusters, van wie Teresa de priorin is. Welnu, in 1562 was dit nog niet het geval⁶.

De geadresseerden van deze eerste redactie zijn duidelijk de karmelietessen van het San José-klooster. De tekst kan gelezen worden als een lange brief van Teresa aan haar zusters. Zij schrijft spontaan wat in haar opwelt. Ze moet daarbij verregaand op haar eigen levenservaring steunen. Zo teert ze ook op de herinnering aan het vele dat ze vroeger heeft gelezen – over haar liefde voor geestelijke boeken getuigt ze meermaals in haar autobiografie⁷ –, het onmiddellijk teruggrijpen naar werken van andere auteurs is haar immers niet toegestaan omdat de meeste werken in de volkstaal (daaronder vallen ook haar lievelingsboeken) sedert 1559 op de lijst van de verboden boeken staan.

Wanneer zij begint te schrijven is het plan dat haar voor ogen staat, nog erg algemeen: “Ik denk enkele middelen aan te geven voor de zusters tegen bekoringen en ook het doel dat ik had bij het stichten van dit huis, ik meen met de volmaaktheid die er men nu beleeft... maar ook wat de Heer mij nadrukkelijk zal doen verstaan, naargelang ik dat alles zal begrijpen en het mij zal herinneren. Maar daar ik niet weet wat ik ga zeggen kan ik geen volgorde geven” (WE Prol. 2). In feite heeft haar werk toch doorgaans een heldere opbouw. Zij schrijft, om te beginnen, zonder indeling in hoofdstukken; in een tweede fase deelt zij de tekst toch in (73 korte hoofdstukken in het manuscript van het Escorial; 42 hoofdstukken in het manuscript van Valladolid). De titels van de hoofdstukken komen van de auteur zelf; de lijst met de titels van de hoofdstukken (op het einde van het manuscript terug te vinden) komt van een kopiïst.

Censuur

Dat het werk, onmiddellijk na de voltooiing, aan de censuur werd voorgelegd, is voor die tijd normaal. Ook de werken van befaamde theologen werden onderzocht; vergeleken met vele andere auteurs, is de censuur relatief welwillend geweest tegenover de *Weg*⁸. Nochtans werd een reeks van “te kritische”, meer bepaald “niet heel orthodoxe” passages afgekeurd. De censor was niet Domingo Báñez (zoals in de Proloog aangekondigd) maar zijn medebroeder García de Toledo. Over het waarom kunnen we enkel speculeren. Heeft Teresa er zelf van afgezien de tekst aan Báñez voor te leggen en het manuscript aan García de Toledo overhandigd, toen het haar duidelijk werd dat deze laatste met meer welwillendheid en minder beperkingen over haar autobiografie oordeelde?

6 *Teresa nam de leiding van de gemeenschap pas in het begin van 1563 op. Na de stichting in augustus 1562 werd ze teruggestuurd naar het klooster van de Menswording. Het duurde ook een tijdje vooraleer de gemeenschap dertien zusters telde.*

7 *Zie L 3,7; 4,7 en volg.; 6,4; 14,7.*

8 *Bartolomé Caranza de Miranda, aartsbisschop van Toledo en primaat van Spanje, werd in 1559 door Melchior Cano veroordeeld en door de inquisitie gevangengezet. Pas in 1576 kwam hij vrij, na een publiek herroepen van 16 afgekeurde zinnen in zijn Comentarios sobre el catecismo cristiano.*

1.3. De tweede redactie (manuscript van Valladolid)

.....

Er bestaat geen twijfel over dat Teresa *Weg van Volmaaktheid* tweemaal schreef; door een gelukkig toeval zijn de beide autografen bewaard gebleven. De tweede redactie is een grondige bewerking van de eerste (zie verder 1.4); het autograaf ervan wordt bewaard in het karmelietessenklooster van Valladolid. Oorspronkelijk bevatte het 44 hoofdstukken; de meeste uitgaven hebben nochtans maar 42 hoofdstukken omdat de auteur achteraf het vierde en het vijfde hoofdstuk samenvoegde en het zeventiende hoofdstuk helemaal doorstreepte.

Waarom schreef Teresa haar werk een tweede keer? Aangezien zij ervan uit moest gaan dat ook deze nieuwe redactie onderzocht zou worden, is de censuur als enig motief ontoereikend. Gaf García de Toledo aan Teresa de raad de *Weg* nog eens te schrijven met het oog op een breder lezerspubliek? Inderdaad, meerdere passages van deze redactie wijzen erop dat Teresa nu niet enkel haar medezusters van San José, maar een breder publiek voor ogen heeft. Natuurlijk houdt zij rekening met de wensen van de censuur, maar zij brengt er nog andere veranderingen aan. Hier en daar vijlt ze de manier van uitdrukken bij en op twee niet afgekeurde punten beoefent ze zelfcensuur: zo schrapt zij de vergelijking met het schaakspel (WE 24), die haar met het oog op een groter lezerspubliek ongepast lijkt; ook verandert ze haar mening betreffende de onverenigbaarheid van zonde en contemplatie, wellicht omdat zij zich intussen onder invloed van Juan de Ávila losgemaakt heeft van de enge visie van haar eerste raadgevers Francisco de Salcedo en Gaspar Daza.

Ontstaansdatum

De exacte ontstaansdatum van de eindredactie is tot nu toe niet helemaal duidelijk. Waar men vroeger op grond van een getuigenis uitging van een relatief late ontstaansdatum (1569), neemt men vandaag aan dat de eindredactie nog vóór de herfst van 1566 tot stand kwam zodat tussen beide redacties (Escorial en Valladolid) nog maar enkele maanden liggen. Als argument geldt vooral het feit dat Teresa klaarblijkelijk telkens maar van één kloosterstichting (namelijk San José) uitgaat (het tweede klooster in Medina del Campo werd pas in augustus 1567 gesticht) en ook met geen woord zinspeelt op de missie in de Nieuwe Wereld: na het bezoek van de franciscaan-missionaris Alonso Maldonado aan het klooster van San José in de herfst van 1566 komt dit helemaal nieuw in haar blikveld en zal dit ook een beslissende verruiming teweeg brengen in haar apostolisch elan⁹. Bovendien weten wij dat de censor van de tweede redactie, García de Toledo, reeds in de zomer van

⁹ Zie daarover Kloosterstichtingen, 1,7.

1568 als raadgever van zijn neef, de vicekoning van Peru Francisco de Toledo, naar de Nieuwe Wereld was vertrokken¹⁰; in elke geval is de ontstaansdatum van die tweede redactie vroeger dan 1569.

Nogmaals de censuur

Ook deze keer kreeg García de Toledo de opdracht de eindredactie te onderzoeken. Ditmaal viel de censuur strenger uit, wellicht met het vooruitzicht op een eventuele publicatie voor een breder publiek. Alle bekritiseerde thema's worden verderop opgesomd.

1.4. Een vergelijking tussen beide redacties

.....

Eeuwenlang werd enkel de eindredactie (manuscript van Valladolid) gepubliceerd en vertaald¹¹. Tot op vandaag gaan de meeste experts ervan uit dat dit ook in de ogen van Teresa de definitieve redactie was die zij verspreid wou zien. Als we even de eerste redactie inzien (het manuscript van het Escorial) dan blijkt die heel interessant te zijn, niet alleen omdat zij nog een hele reeks kritische thema's en opmerkingen bevat, die op grond van de censuur in de eindredactie ontbreken, maar ook omdat deze versie aanzienlijk spontaner is.

Het verschil is om te beginnen stilistisch: de redactie van het Escorial bevat een aantal populaire, familiale uitdrukkingen die in de redactie van Valladolid ontbreken. We horen de schrijfster vormelijk met haar medezusters een praatje maken, hetgeen het werk een bijzondere charme geeft. De toon is doorgaans veel onbezorgder, persoonlijker en niet zelden wezenlijk meer ironisch. Hier durft Teresa nog te zeggen wat zij van veel ontwikkelingen in de kerk en de maatschappij vindt. Juist de ironische opmerkingen over de "geleerden" met hun misplaatste angst voor alles wat naar innerlijk gebed en contemplatie klinkt, zijn in de eindredactie dikwijls doorgestreep of wezenlijk afgezwakt.

De inhoudelijke verschillen, die vooreerst blijken uit de vele doorhalingen door de dubbele censuur, laten steeds weer zien wat toen aanstoot gaf of zelfs verdacht werd van ketterij, en hoe onafhankelijk Teresa in werkelijkheid dacht. Tot de netelige thema's die op die manier geen plaats kregen in de eindredactie behoren vooral Teresa's moedige kritiek op de mannelijke dominantie in de kerk en maatschappij van haar tijd en de vrouwvijandige houding van de inquisiteurs evenals haar moedig optreden

10 Daar was hij ook de redacteur van het "document van Yucay" (16 maart 1571) dat de uitbuiting van de lokale bevolking theologisch rechtvaardigde.

11 Ook in deze Nederlandse uitgave is dit het geval. Een belangrijke reden is dat alle tot nu bestaande Nederlandstalige studies naar deze eindredactie (manuscript van Valladolid) verwijzen.

voor de biddende vrouwen (WE 4,1; WV 3,7); ook nog haar uitspraak dat tot innerlijke vrijheid gerijpte mensen – dus ook de zusters van San José! – souverain over al het geschapene heersen, zoals de heiligen hadden getoond (WE 31,2; WV 19,4); vergeten we evenmin haar kritiek aan het adres van de inquisiteurs omwille van het verbod op boeken die in de volkstaal zijn geschreven (WE 36,4; WV 21,4); dan is er nog haar uitsluitend eucharistische uitleg van het gebed “Geef ons heden ons dagelijks brood”, die samenhangt met haar visie op het hele gebed van de Heer (het onzeverder) als school van contemplatie (WE 60,2-3; WV 34,2-3); verder is er haar nadrukkelijke beklemtoning van het feit dat God haar ‘gratis’ vergaf, zonder eerst als tegenprestatie te verlangen dat zij andren vergaf (ze meende namelijk dat niemand haar onrecht aangedaan had en dat ze bijgevolg ook niemand iets hoefde te vergeven): in de oren van de censor klonk dat verdacht, gelijkend op de leer van Luther over de rechtvaardiging door het geloof alleen (WE 63,2 en 65,4; WV 36,2 en 37,2). Overigens is dit de enige door de censor afgekeurde passage waarbij Teresa ook in de eindredactie aan haar mening vasthoudt; en ze wordt prompt opnieuw doorgehaald. De versluisde kritiek op de religieuze politiek van Filips II (WE en WV 3,1), die mogelijk de censor in de eerste redactie ontgaan was, wordt pas in de tweede redactie afgekeurd. In de tweede ronde streept de censor ook Teresa’s opvattingen door over de zuiver geestelijke liefde (WV 4,13; WE 7,1) en dwingt hij haar de desbetreffende passage een derde keer te schrijven – wellicht bespeurde hij er een zekere invloed van de “alumbados”. Zo gaat het nu ook met haar gedachten over de tegenwoordigheid van God in de ziel als bron van de innerlijke vrijheid (WV 28,11; WE 48,3) en een aantal “luthers” aandoende bewerkingen over de zekerheid van het heil als vrucht van het geloof en het vertrouwen (zie de laatste hoofdstukken van de *Weg*). Ook het thema van de houding van de biechtvader in zijn relatie met de afzonderlijke zusters en van de overste tegenover hem (WE 6-11; WV 4-7) wordt in de eerste redactie wezenlijk onbezorgder, dat betekent met grote innerlijke vrijheid aangepakt. Tenslotte is er in de eerste redactie een reeks van sprekende en pedagogisch uiterst doeltreffende voorbeelden en beelden die in de eindredactie gesneuveld zijn. Het meest bekend is de vergelijking van de deemoed met de koningin in het schaakspel (WE 24); verder is er nog de passage van de ruiter, die zich belachelijk maakt omdat hij de controle over zijn paard verliest (WE 30,2); en ook nog van de kuil waarin iemand stort die gelooft meer deugden te bezitten dan hij in werkelijkheid heeft (WE 66,3); of dat van het stierengevecht dat men ofwel vanuit de arena beleeft of vanaf de veilige plaats op de tribune bekijkt (WE 68,5) enz.¹²

¹² In de Nederlandse tekst van de *Weg* (= tweede redactie) vindt de lezer de meeste van deze voorbeelden en vergelijkingen in voetnoot.